

Як підсумок слід зауважити, що запровадження лазерного маркування внутрішніх поверхонь стволів гладкоствольної вогнепальної зброї, по-перше, сприятиме підвищенню ефективності проведення експертними установами України ідентифікаційних судово-балістичних досліджень; по-друге, це позитивно вплине на процес розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням гладкоствольної вогнепальної зброї та роботу органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю у цілому.

УДК 342.985.7:343.131.8

М.О. Яковенко

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРИЧИН І ФАКТОРІВ,
ЗА ЯКИХ ЗЛОЧИННИ ЗАЛИШАЮТЬСЯ
НЕРОЗКРИТИМИ**

У статті на підставі проведеного емпіричного дослідження виявлені та проаналізовані причини несвоєчасного розкриття злочинів минулих років, розроблена система факторів, що впливають на їх розслідування.

Ключові слова: *причини, фактори, систематизація факторів, нерозкриті злочини минулих років.*

В статье на основе проведенного эмпиричного исследования выявлены и проанализированы причины несвоевременного раскрытия преступлений прошлых лет, разработана система факторов, влияющих на их раскрытие.

Ключевые слова: *причины, факторы, систематизация факторов, нераскрытые преступления прошлых лет.*

Annotation: in this article had been exposed and analysed the reasons of ill-time detection of past-years crimes on the basis of conducted scientific research and also had been created the system of factors that influence their detection.

Key words: *reasons, factors, systematization of factors, undetected past-years crimes.*

Виконуючи основні завдання кримінально-процесуального закону, органи досудового слідства, взаємодіючи з іншими службами, проводять системну роботу щодо розслідування нерозкритих злочинів. Сутністю такої діяльності є ретроспективне пізнання окремих сторін подій минулого та встановлення на цій основі об'єктивної істини. Розслідування злочинів, як і будь-яка діяльність, вимагає розроблення його мотивованих, цільових та ідеальних форм, використання встановленого алгоритму дій, що можливе лише завдяки застосуванню відповідних криміналістичних методик. Через різноманітні причини, у тому числі й через неналежне застосування таких методик, наразі спостерігається зростаюча динаміка нерозкритих злочинів. Так, за даними офіційної статистики МВС України, нерозкритих злочинів минулих років на кінець 2009 року

зареєстровано 165 576, що на 39,4 % більше, ніж у попередньому році¹.

Мета цієї статті полягає у визначенні та систематизації причин і факторів, за яких злочини залишаються нерозкритими.

Особливості розслідування нерозкритих злочинів минулих років, на нашу думку, слід розглядати через призму причин і факторів, що впливають на їх несвоєчасне розкриття. Саме від їхньої дії ці злочини відносяться до категорії нерозкритих. Зазначена проблема є суттєвою як у цілому для формування методик та рекомендацій щодо розслідування нерозкритих злочинів, так і для визначення ефективних можливостей розкриття та наступних напрямків проведення досудового слідства у справах про злочини минулих років. Слушно з цього приводу стверджував В.П. Лавров, що важливість урахування причин несвоєчасного розкриття злочинів полягає у правильності визначення напрямку подальшого розслідування².

Розглянемо, як указану проблему визначають окремі науковці. Так, Б.А. Комлев причини несвоєчасного розкриття злочину, що спричинили зупинення досудового розслідування, розбив на п'ять груп. До першої автор відносить причини, що залежать від ділових якостей слідчого, працівника карного розшуку, тобто низький рівень кваліфікації, безвідповідальність за виконання своїх обов'язків, помилки у підборі та розстановці кадрів. До другої групи відносяться причини, зумовлені незабезпеченістю слідчого та працівників карного розшуку, неналежними умовами праці: відсутність транспорту, науково-технічних засобів, матеріальної зацікавленості тощо. Третя група причин виявляється в організаційних прорахунках, зокрема в несвоєчасному повідомленні слідчого про вчинений злочин, затримці при виїзді на місце події, відсутність зв'язку з громадськістю та постійної взаємодії слідчого з працівниками карного розшуку тощо. Четверта група зумовлена помилками та недоліками тактичного та методичного характеру при розслідуванні злочину: неякісним проведенням допитів та інших слідчих дій, помилковими оцінками висновків експертів, невикористанням інформації, що міститься у криміналістичних обліках, а також у розкритих та нерозкритих кримінальних справах за фактами злочинів, вчинених аналогічними способами. До п'ятої групи причин доцільно, на думку Б.А. Комлева, віднести недоліки прокурорського нагляду за дотриманням законності при розслідуванні кримінальних справ³.

У свою чергу, В.П. Лавров основні фактори, що перешкоджають

¹ Статистика МВС України // [http://www.mvs.gov.ua/StatistikaMV5_2009\(2\).xls](http://www.mvs.gov.ua/StatistikaMV5_2009(2).xls)

² Див.: Лавров В.П. Особенности расследования нераскрытых преступлений прошлых лет: Учебное пособие. - М.: НИИРЮ Высшей школы МВД СССР, 1972. - С. 4.

³ Див.: Комлев Б.А. Раскрытие умышленных убийств по делам, приостановленным в случае неустановления лица, подлежащего привлечению в качестве обвиняемого. - Грозный, 1988. - С. 41.

своєчасному розкриттю злочинів та виявленню винних під час розслідування кримінальної справи, розподілив на дві основні групи:

1) недоліки та помилки, допущені в процесі дізнання, досудового слідства та в ході оперативно-розшукових заходів у справі;

2) наявність об'єктивних обставин, що ускладнюють розслідування при встановленні винних осіб¹.

У більшості науково-практичних видань вищенаведені чинники іменуються як суб'єктивні та об'єктивні причини. Зокрема, до об'єктивних, на нашу думку, слід віднести такі причини, що безпосередньо пов'язані з обстановкою, у якій вчиняються злочини, та особою злочинця. Інакше кажучи, своєчасному розкриттю таких злочинів перешкоджає низка обставин: вчинення злочинів у нічний час; ужиття злочинцем заходів для приховування злочину та маскуванню зовнішності; вчинення злочинів особами-професіоналами та гастролерами або злочинцями без постійного місця проживання та роботи тощо. Залежно від цих чинників, чим більше часу минає з моменту злочину, тим складніше отримати інформацію про обставини його вчинення та причетних до нього осіб. Свідки та очевидці можуть забути значущі факти або їх деталі, переїхати на інше місце проживання або ж навіть померти. Речові докази й сліди внаслідок дії часу втрачають свої важливі ознаки, а то й узагалі знищуються. Посилюється ризик випадкової втрати слідів і речових доказів, що були виявлені та вилучені слідчим при огляді місця події.

До суб'єктивних причин, на нашу думку, слід віднести прорахунки слідчого під час розслідування кримінальної справи. Зокрема, проведення розслідування на низькому професійному рівні: (неякісний огляд місця події, неповне висунення слідчих версій та їх поверхнева перевірка, недостатнє використання спеціальних знань, неналежне використання криміналістичних та інших обліків, незалучення спеціалістів).

Окремі вчені вказують на вагомість впливу об'єктивних факторів у процесі розкриття злочинів. Так, Ю.В. Кореневський, зазначав, що такими можуть бути обсяг і якість слідів, ужиття злочинцями заходів для їх знищення або викривлення. Автор наголошує: трудющі, що можуть виникнути на шляху встановлення істини, мають значною мірою об'єктивний характер і не обов'язково пояснюються поганою роботою слідчого².

З цього приводу О.В. Лускатов вважає, що внаслідок прояву об'єктивних і суб'єктивних причин процес розкриття злочину сповільнюється адекватно посиленню їх впливу. Якщо він достатньо активний, злочин залишається нерозкритим. Тобто через дію зазначених причин виключено можливість виявлення ідеальної сукупності криміналістично

¹ Див.: Лавров В.П. Особенности расследования нераскрытых преступлений прошлых лет: Учебное пособие. - М.: НИИРЮ Высшей школы МВД СССР, 1972. - С. 3-4.

² Див.: Кореневский Ю.В. Актуальные проблемы доказывания в уголовном процессе // Государство и право. - 1999. - № 2. - С. 58.

вагомих ознак злочину з усіма їх взаємозв'язками та взаємозалежностями. До об'єктивних причин автор відносить, по-перше, ті, що зумовлені діями злочинця (або заінтересованих осіб), спрямованими на усунення можливості його виявлення; по-друге, на існуючі незалежно від бажання злочинця й такі, що враховуються або не враховуються ним як сприятливі для вчинення або приховування злочину; по-третє, залежні від дій потерпілого (очевидців) або характеристики його особистості. А суб'єктивними причинами можуть бути, ті що: 1) пов'язані з організацією і якістю проведення окремих слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; 2) зумовлені рівнем організації діяльності з розкриття злочину; 3) пов'язані з якістю проведення слідства в цілому; 4) зумовлені професійними й особистими якостями співробітника¹.

Досить багато науковців виділяють пріоритетне значення суб'єктивних причин (факторів), що впливають на розкриття та розслідування злочину. Так, на думку А.К. Гаврилова, при розслідуванні нерозкритих злочинів найбільш важливими є суб'єктивні фактори, а саме: 1) повільність у вжитті необхідних заходів після повідомлення про злочин або відмова від активних дій; 2) неналежна організація роботи слідчого, змушеного працювати одночасно за значною кількістю кримінальних справ; 3) неефективність системи взаємодії слідства з іншими службами ОВС; 4) недосконалість відомчого процесуального контролю за діяльністю слідчого; 5) недосконалість низки процесуальних норм, що регулюють інститут досудового слідства; 6) низька кваліфікація слідчих². П.К. Кривошеїн до основних причин незадовільної роботи з розкриття злочинів минулих років, зокрема розбійних нападів, відносить: незаінтересованість слідчих та оперативних працівників у розкритті та розслідуванні "старих" злочинів; несвоєчасне створення спеціалізованих слідчо-оперативних груп (або їх відсутність)³. Р.С. Белкін зауважив, що причинами більшості випадків, коли злочини залишаються нерозкритими, є недоліки в організації та проведенні розслідування⁴. Аналогічної позиції дотримуються А.П. Дербеньов і В.З. Лукашевич⁵.

На думку Ф.А. Лопушанського, найпоширенішими помилками й

¹ Див.: Лускатов О.В. Розслідування нерозкритих злочинів минулих років: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. - Х., 2006. - С. 169.

² Див.: Гаврилов А.К. Раскрытие преступлений на предварительном следствии (правовые и организационные вопросы). - Волгоград: НИИРЮ Высшей следственной школы МВД СССР, 1976. - С. 61.

³ Див.: Кривошеин П.К. Расследование разбойных нападений. - К.: РИО МВД УССР, 1990. - С. 36.

⁴ Див.: Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. - 3-е изд., дополненное. - М.: ЮНИТИ-ДАНА. Закон и право, 2001. - С. 781.

⁵ Див.: Дербенев А.П., Лукашевич В.З. Проблемы раскрытия преступлений // Роль аппаратов уголовного розыска и следствия в борьбе с преступностью. - Омск, 1977. - № 24. - С. 155.

недоліками при розкритті умисних убивств є: 1) неякісне проведення огляду місця події та інших невідкладних слідчих дій; 2) відсутність цілеспрямованості розслідування, неузгодженість дій слідчих та органів дізнання; 3) неповнота слідства, відсутність чіткого планування, поверхове відпрацювання версій; 4) недооцінка значення експертиз¹.

Основні причини неефективної роботи Л.Я. Драпкін розподіляє на об'єктивні та суб'єктивні. До останніх він відносить однобічне дослідження фактичних даних, які є в матеріалах справи, недостатні логікокомбінаційні якості мислення слідчого, невикористання прихованих інформаційних можливостей, незавершеність системи версій, неповна перевірка версій, що відпрацьовується окремо, виключення певної версії з процесу перевірки².

Аналізуючи слідчу практику неналежного розкриття групових квартирних крадіжок, Є.І. Макаренко зазначив, що однією з основних причин цього явища залишається незадовільна робота на початковому етапі розслідування, а саме при проведенні невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів³.

Отже, до суб'єктивних причин, на нашу думку, слід відносити прорахунки слідчого під час розслідування кримінальної справи. Зокрема, проведення на низькому професійному рівні першочергових слідчих дій, наприклад огляду місця події, неповне висунення та неякісна перевірка версій щодо осіб, які могли б вчинити злочини, недостатнє використання спеціальних знань, ігнорування даних, які містяться в криміналістичних та інших обліках, непризначення можливих експертиз щодо всіх об'єктів, вилучених при огляді місця події.

Проведене автором опитування 328 слідчих МВС України в Луганській, Донецькій, Київській, Полтавській, Дніпропетровській, Вінницькій та Тернопільській областях показало, що до кола найвагоміших причин несвоєчасного розкриття злочинів минулих років більшість респондентів відносить об'єктивні причини (вчинення злочину в умовах неочевидності - 58,2 %). Решта респондентів (41,8 %), навпаки, пояснюють несвоєчасне розкриття саме суб'єктивними причинами: несвоєчасним виїздом на місце події, неналежним використанням науково-технічних засобів, що сприяло втрату важливих джерел доказів, неправильною оцінкою слідчої картини, виявленої під час огляду місця події, і як результат - невису-

¹ Див.: Лопушанский Ф.А. Практика расследования умышленных убийств. - К.: Методическая группа следственного управления Прокуратуры УССР, 1964. - С. 33.

² Див.: Драпкин Л.Я. Ситуационный подход в раскрытии отдельных групп преступлений // Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений. - Свердловск, 1980. - С. 14-15.

³ Див.: Макаренко Е.И. О проблемах совершенствования методики расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. - Ташкент, 1984. - С. 95-96.

нення всіх можливих слідчих і розшукових версій, проведення досудового слідства на низькому професійному рівні.

Інша картина спостерігається щодо результатів вивчення кримінальних справ. За даними проведеного дослідження серед причин несвоєчасного розкриття злочину переважають суб'єктивні причини. Це насамперед стоїть недбайливе ставлення суб'єктів розкриття та розслідування злочинів до виконання своїх обов'язків, пов'язаних не лише з процесуальною, але й з організаційною діяльністю. Зокрема, у 36,7% випадків плани розслідування й узгоджені плани проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів були відсутні, у 45,7% – не були висунені та відпрацьовані всі можливі слідчі версії, незважаючи на наявність у матеріалах справи фактичних даних, які мали стати підставою для їх висунення, у 24,7% випадків із їх числа висунуті версії мали суто формальний характер та не були підкріплені матеріалами справи.

Аналізуючи інтенсивність роботи у кримінальних справах, у яких не встановлено особу, котра вчинила злочин, слід відзначити певну інертність у проведенні комплексу процесуальних дій та здійсненні організаційних заходів. За даними проведеного емпіричного дослідження вимальовується така картина. У 33% кримінальних справ проводилася лише одна слідча дія протягом трьох діб, у 42,7% випадків – одна протягом до десяти діб, а у 24,3% – один раз на місяць. На початковому етапі розслідування в 38,7% випадків першочергові слідчі дії були проведені протягом до 10 діб, у 41,3% – до тридцяти днів, а у 20% – після тридцяти днів, після чого кримінальні справи перебували без руху, хоча можливі й необхідні слідчі та процесуальні дії в повному обсязі не були виконані.

Законні підстави для зупинення досудового слідства мали місце лише в 45,7% випадків. В інших кримінальних справах була потреба в продовженні розслідування. На жаль, лише за 28,3% кримінальних справ постанови слідчого про зупинення досудового слідства були скасовані прокурором, що свідчить про низьку якість прокурорського нагляду за результатами розслідування кримінальних справ про нерозкриті злочини.

Отже, аналізуючи статистичні дані, можна дійти висновку, що робота в таких кримінальних справах на початковому етапі проводиться набагато гірше, ніж того потребує обстановка. Як наслідок, це стає причиною несвоєчасного розкриття злочину та пояснюється низьким рівнем професійної підготовки суб'єктів розслідування.

Слід також мати на увазі, що основною відмінною рисою розслідування нерозкритих злочинів минулих років є дія фактора часу. Відомий український учений В.П. Бахін вважає, що важлива особливість розслідування таких злочинів полягає в доцільності повторного проведення низки слідчих дій з метою з'ясування значущих для розслідування обставин, які спочатку не були враховані. Треба пам'ятати й про специфіку тактики

повторного слідства, що обумовлене фактором часу та наявністю певних результатів проведеного розслідування¹. У свою чергу, В.П. Лавров² та І.М. Лузгін³ час називають таким фактором, що лише ускладнює розслідування в кримінальних справах про нерозкриті злочини. Такий підхід навряд чи можна визначити однозначно безперечним. На нашу думку, в окремих випадках вплив фактора часу може сприяти встановленню особи злочинця та його розшуку, адже особа, яка вчинила злочин, згодом може втратити пильність і вчинити дії, які приведуть до її викриття. Поряд із цим, у результаті проведення повторних слідчих дій обізнані про злочин особи, які раніше не давали правдивих свідчень, можуть переглянути свою позицію або ж під впливом зібраних доказів дати слідству правдиві показання. Отже, як видається, дію фактора часу варто розглядати з двох боків – як з негативного, так і з позитивного.

Безсумнівно, випадки, коли минулий час був використаний на користь розслідування, у практичній діяльності трапляються нечасто, але можливості його позитивного впливу на розкриття злочину при подальшому розслідуванні в кримінальних справах не слід виключати повністю. У ході вивчення кримінальних справ за фактами нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років ми було встановили, що в 7,3% випадків вплив фактора часу відіграв позитивну роль у розкритті та розслідуванні, коли злочинці залишили викрадені речі для себе (мобільні телефони, смартфони, ноутбуки тощо), а згодом, втративши пильність, почали ними користуватися, унаслідок чого виявили свою причетність до вчиненого злочину.

Аналіз та узагальнення практики розслідування кримінальних справ, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, результатів проведення емпіричного дослідження дозволяє визначити систему факторів, що впливають на своєчасне розкриття злочинів минулих років, за їх значущістю.

1. Фактор часу, що минув з моменту вчинення злочину.

До коли негативних наслідків, що впливають на своєчасність розкриття злочину, слід віднести такі:

- а) зникнення або суттєва зміна своєчасно не виявлених і не закріплених матеріальних слідів;
- б) втрата або перекручування свідчень очевидців події під впливом часу або характеру подій, що відбулися надалі;
- в) складність, а інколи й неможливість виправлення деяких поми-

¹ Див.: Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). – К., 2002. – С. 169.

² Див.: Лавров В.П. Особенности расследования нераскрытых преступлений прошлых лет: Учебное пособие. – М.: НИИФЮ Высшей школы МВД СССР, 1972. – С. 11.

³ Див.: Криминалистика: Учебник: В 2 т. / Под ред. профессором Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М.: Высшая юридическая заочная школа МВД, 1989. – Т. 2. – С. 394.

лок, допущених у ході розслідуванні;

в) негативний результат проведеного розслідування та пов'язане з цим переконання, що можливості з розкриття злочину вичерпано.

Обставини, які згодом можуть позитивно вплинути на діяльність щодо встановлення особи злочинця:

а) особа, винна у вчиненні злочину, з часом може втратити пильність і вчинити дії, які суб'єкти розслідування можуть успішно використати для її викриття;

б) протягом певного часу обізнані про злочин особи, які раніше не давали правдивих показань або протидіяли слідству в інший спосіб, можуть змінити своє ставлення до події, що відбулася, та допомогти розслідуванню;

в) обставини, що змусили злочинця розкаятись у вчиненні злочину та з'явитися до правоохоронних з повинною.

2. Помилки, допущені при розслідуванні:

а) несвоєчасний виїзд на місце події з метою його огляду та документування факту вчиненого злочину;

б) неналежне використання науково-технічних засобів;

в) неправильна оцінка слідчої картини злочину і, як наслідок, необгрунтоване висунення слідчих та розшукових версій, що призводить до тяганини в розслідуванні та втрати джерел доказів;

г) неналежна взаємодія слідчого при розслідуванні нерозкритого злочину з іншими службами органів внутрішніх справ.

3. Вчинення злочинів в умовах неочевидності:

а) у нічний час;

б) за відсутності очевидців і свідків;

в) у місцях, де опір з боку потерпілого є неможливим;

г) вжиття злочинцем заходів для приховування слідів злочину;

д) з інсценуванням іншої події.

4. Вчинення злочинів особливими суб'єктами:

а) злочинцями-професіоналами;

б) особами, які не мають постійного місця роботи та проживання;

в) злочинцями-гастролерами.

Наведена система факторів, що впливають на своєчасність розкриття злочинів минулих років, не є вичерпною, але вона дозволить провести якісний аналіз зупиненої кримінальної справи, а саме точніше визначити коло слідчих помилок, що спричинили зупинення досудового слідства, сприятиме визначенню всього кола необхідних процесуальних дій у справі у якій відновлено досудове слідство, допоможе у повному обсязі зібрати докази з метою встановлення об'єктивної істини за всіма обставинами злочину.